

atha caturtha-pūraṇam

[1] atha pūrvedyur madhukaṇṭhaḥ kṛtī yathācīkṛtat, evam aparedyus ca vraja-deva-sabhāyām bhāsamānāyām sāvasara-nidigdhaḥ snigdhaṇṭhas tat-kīrtim acīkīrtat |

[2] madhukaṇṭhaḥ sotkaṇṭham papraccha—

prāg yadvac caritam harer arasayad vāg-indriyam tadvad apy
adyāsvādayituṁ mamecchatitarām udyamya karṇa-dvayam |
yady apy ekaka eva bhoktṛ-pada-bhāg jīvas tathāpi prati-
svam cakṣuḥ-prabhṛtini tāni ca muhur vāñchanti bhoga-prathām ||1||

[3] tathā ca snigdhaṇṭha uvāca—athānanda-samṛddhā sā vṛddhā go-dohanārtham
gosthānam adhyavasthitān madhya-sthita-śrīman-nandopanandādīn vindati sma | tatra
ca—

asta-vyasta-gatiḥ pramoda-madhurā paśyanty amūn agrataḥ
kiñcid vaktum ivodyad āsya-valanā dirghāyitālpa-kṣitiḥ |
hasta-nyasta-phalādir evam api sā putrodbhavam vyañjati
yat kiñcid vadati sma tat punar avādīd ity amī menire ||2||

[4] madhukaṇṭha uvāca—kim uktavatī sā ?

[5] snigdhaṇṭha sasmitam uvāca—asmākaṁ rājādyā prajāta-prajāḥ | katham
bhavantas tan-milanāya nāyānti ? iti |

[6] madhukaṇṭha sahasam uvāca—tatas tataḥ ?

[7] snigdhaṇṭha uvāca—tatas ca taj-janma-vṛttāmṛta-nava-varṣābhiḥ śikhina iva
gopāḥ kolāhalaṁ kalayāmāsuḥ | śrī-gopatya-adhipas tu vānaspatya iva pulakāṅkura-
kulākulatayā param paramānandaṁ vyañjayāmāsa, na tu vacasā |

[8] madhukaṇṭha uvāca—tatas tataḥ ?

[9] snigdhaṇṭha uvāca—tatas ca smita-sambhramādara-bhara-karbūritaiḥ sarvair
vanditayā nanditayā ca tayā satvarayā paliknī-varayā sa-nijāṅga-jāta eva bhavān
maṅgala-saṅgī bhūyād ity apūrvām sukha-pūrvām vācam procya rocanā-kunkuma-
saṅga-lepa-saṅkula-sad-aṅkura-phala-maṅgale śrīmad-vraja-rājasya kṣemaṅkara-
karayor vinyaste tena vilokita-kalpaḥ śrīmān upanandaḥ sānandaṁ jalpati sma—iha
dohāya saṁhāya saṁhasāyamānā dhenu-saṅghāḥ kām apy avihāya drutam asyāḥ
sagrāya vihāpyantām |

[10] tatra sarve cāmoda-garveṇa procuḥ—anyad vā yat kiñcid asyā hitam samīhitam bhavati | tataś ca—

āhlādena samam jājñe bālah kim kim sa eva saḥ |
evam viviktuṁ nandasya nāsīn matimatī matiḥ ||3||

[11] atha śrīmān vrajeśaḥ svīkṛta-dhārmika-veśas tad api bahulam anyad api bahulādikam dānāya samcakṣpe | yatra sarvaś ca tathābhāvāya kharvaśaś cakṣpe | saṅkalpya ca gr̥he gantuṁ kṛta-spr̥he dhṛta-veśe ca tat-tad-vṛta-vraja-nareśe śrī-rāma-prasū-samādeśān mahā-gopura-deśād dundubhi-dvandvam unnanāda | tac ca vādya-vidyā-vidura-vyañjitaṁ vādyaṁ vyaktam evedaṁ muhur vakti sma—prādurbhūto nandānanda iti | tataś ca—

api śrutam abhūn niśi tridiva-vādya-garjajitaṁ
jitaṁ jitam iti svanaṁ na tu viniścitaṁ kāraṇam |
tadā tad-anuvādi tat kalayatām amiśām muhur
mudā kalakalā-ravam samajani vraja-prāñinām ||4||

[12] atha sammadena muhur lambhita-stambhārambhatāyām apy utkaṅṭhayākṛṣṭa iva tatra ca labdha-kampa-sampattāyām api kevalam svakṛta-sevena nārāyaṇa-devena datta-hastāvalamba iva dhairyam avalambamānaḥ svālayaṁ prati vraja-bhūpālaḥ pracacāla | tataś ca—

tad vṛnde gr̥ham abhiyāti bandhu-vargā
dhāvantaḥ krama-militā mithaḥ purogāḥ |
ye gaṅgā-jharam anu nirjhara-prabhedā
yadvat tat-tūlitatayānayanta vṛddhim ||5||

athāgatāḥ pura-vanitāḥ puraḥ puraḥ
sahasraśaḥ kalita-śubhāyutāyutāḥ |
vrajeśvaraṁ puru nirarājayan jayan
navātmaja-prabhavamahe mahehayā ||6||

tataś ca kolāhalibhir vraja-sthitaḥ
samam gataḥ śrīla-mahā-vrajeśvaraḥ |
svaraṁs tu sālaṅkṛti cārv aśūsubhan
nabhaḥ-sabhaṁ pūrṇa-sudhāmśuvat prabhuḥ ||7||

yadyapi viprāḥ sahasā
svayam āgataye kṛtodyamāḥ sarve |
tad api tad-ādara-vidhaye
rājñāhūtāḥ pṛthak pṛthak prathamam ||8||

sukhāviṣṭas tasmin madhuram upaviṣṭaiḥ sadasi tair
mahā-sniḡdhaiḥ śarma-prakara-paridigdhaiḥ parivṛtaḥ |

paṭhadbhiḥ putrāśīr ucita-nigamaṁ bhūsurā-varaiḥ
kiradbhir dūrvādyam śirasi sukha-pūrvam sa mahitaḥ ||9||

śasne yat paricaskare vapur api svasti-śrutih śuśruve
śrīman-nanda-mahātmanā suta-janau tat tat stuve nāparam |
adyāpi sphuṭam eti sarva-janatā yeṣāṁ śrutād apy aho
snānādy apy atigamya satkṛti-phalam yasyāsti nāntaḥ kvacit ||10||

[13] atha jāta-karma bhavyam kartavyam iti gurubhir ādiṣṭena tena tat-pratyutkramaś
cakre, yathā—

ānarcire vrajeśitrā mātṛkā yās tadā tu tāḥ |
mātuḥ kam iva kam yāsām ity artha-vyaktim āgatāḥ ||11||
atha nāndīmukha-śrāddham rāddham gopāla-pālinā |
pitaro hi svayam yasmims te nāndīmukhatam gatāḥ ||12||

[14] atha veda-vidhāna-paṭubhiḥ sārddham antaḥpuram praviṣṭe bhadra-kumbhādi-
bhadra-viśiṣṭa-sūtikā-grhāgra-vedy-upaviṣṭe śrī-vraja-kula-mahiṣṭhe parama-
manorathārohiṇī rohiṇī tad avadhāya kula-traya-yaśo-dāyi-yaśodā-khaṭṭam antaḥ-
paṭena vyavadhāya bālam pidhāya grhāvagrahanim ānināya | kintu nava-bālakam
vilokayitum śarmanā narmanā ca nijālanḥkṛty-artham prajāvatyas tam pratyabhitaḥ kim
api kim apy amūlyatā-paryācitam yācitavatyah pratiśrute tu tam vilokayāmāsuḥ |

[15] sa ca khalv astoka-roka-loka-valaya-bhava-prabala-nava-kuvalaya-kulapati-
durlaṅgha-śobhā-saṅgham durlabha-komalāmala-kānti-viśrānti-bhūmim, kalita-
marma-prayatana-karma-viśvādbhuta-viśvakarma-nirmita-nirmala-nila-cintāmaṇi-
pratimā-pratipratikātikrama-parimita-sarvāvayavam, prabala-pravāha-dalita-cara-bāla-
vāyaja-samavāyaja-mañjulāñjana-kalita-tala-niścala-jala-kālindī-hrada-jālaja-bāla-
śaivālaka-ruci-rucira-rocir-valitārāla-ślakṣṇa-bāla-samudāyam, kamalālayā-kara-
kiśalaya-sita-lasita-sita-kamalāntar-valaya-dala-nirmala-vilocanam, vaikuṅṭha-sthita-
kalpa-taru-tallaja-pallava-kunṭhatākara-kara-caraṇādharām, nipīta-kanaka-ruci-śuci-
pītana-pītītāmbarāvaraṇa-rocanam rocanam bālakam ālocayann ātmānam nayana-
payah-payasā snapayan vilakṣaṇatayā kṣaṇa-katipayam jalavad āsīt |

yadyapi bahavidha-bhāvā, jātā goṣṭheśitus tarhi |
tad api ca jādyam balavaj jajñe gāmbhīrya-śīlasya ||13||

[16] atha cirāya dhīra-bhāvam dhāritavatī vraja-dharitṛi rājya-śrīmatī tad-ānanda-
sprṇhī nava-nandanam upananda-grhīṇī tad-utsaṅga-saṅginam cakāra |

utsaṅgam vahati śīsum vrajādhirāje
sā dūrād adhiśayitā prasūti-śayyām |
āsīt tac-chravaṇaja-bāṣpa-romaharṣa-
stambhādyair vivaśa-tanūr vrajādhirājñī ||14||

[17] atha tatra medhā-janakam karma śarmānta-nāmbhir nirmame, yatra **bhūs tvayi** ity-ādikam paṭhitvā hemāntarhitayānāmikayā bālo ghr̥ta-lavam lehayāmase | athāyusya-kriyā kriyate sma, yatra **om divaspati** ity ādikena ḍimbhaḥ spr̥ṣṭaḥ | dik-catuṣṭaye madhye ca **om hr̥dam annam prāṇāya** ity ādibhir bhūmīś cābhimantritā | atha **om aśmā bhava** ity ādinā punar arbhako'bhimr̥ṣṭaḥ | tataḥ **om iḍāsi** ity ādinā tan-mātābhimantritā | punar mātuh stana-dvayam **om imam stanam** iti, **om yas te stanam** ity ābhyām ṛgbhyām krameṇa prakṣālitam | tataś ca tam uttāna-śāyinaṁ sūtikā-śayyāyām nidhāya tac-chiraḥ-pradeśe **om āpo deveṣu** ity ādinodapātraṁ nihitam iti |

[18] tad evam jāta-karma-śarmaṇi nirvṛtte bāla-nābhi-nāle ca prāpta-cchedana-kāle vṛtte paramānanda-sandohenānavahita-prāyā yā saiva tadaiva tad-avadhātrī dhātrī sapulaka-kāyā citram idam iti dvi-tri-vāram idam niveditavatī—rājan ! itaratra nābhi-sarasi nālam eva lakṣyate, na tu nālīkam | atra punar nālīkam eva na tu nālam iti |

kiṁ ca—

aṅhryor vyakta-darāri-vajra-kamalādyāścarya-cihnair alam
kamrair ujjvalitām tathā kara-yuge taiḥ kaiścid anyair api |
paśya śrī-vrajanātha nīrada-rucer bālasya sāmudrako-
llaṅghi-śrī-vibhavasya deha-valanām asmāsu citra-pradām ||15||

[19] tadā ca sarvasmīn api vismita-caryā-paryākule baṭavaḥ sahāsa-pātavam ūcuḥ—
aye ! sarva-śarmada ! nirmala-dharmaṇo bhavataḥ katham aśaucam nāma sāmartyam
samarthayatām ? yato nāḍī-ccheda eva vṛtte tad āmananti sma |

[20] tad evam ullasan nikhila-roma-samutphulla-mukha-somaḥ parivārīta-baṭu-
stomatayā bahir vihita-homa-sthānam āgamyā samyag arpita-sarvānandaḥ saṅgi-
samarpita-tat-tad-vṛtta-śantama-kandaḥ śrīmān nandas tām dānīya-viprān ānīya
pradānārambham sambhṛtavān |

ārebhe sa ca dātum, lebhe na tulām tu saṅginām teṣām |
tādṛśa-tat-prasava-śrī-vārtā yair arpitā paritaḥ ||16 ||

tathāpi—

ayutam prayutam niyutam bhavati daśānām sahasram ārabhya |
niyute viṁśati-lakṣam tāvad dhenūr adān nandaḥ ||17||
viṁśati-lakṣam dattvā dhenūḥ sauvarṇa-śṛṅga-saṅgy-aṅgīḥ |
hr̥dayam apūrṇatayāsīt tasyānyasmai pradānāya ||18||
daśabhir daśabhir droṇaiḥ kṛta-tila-saptācalīm adadāt |
yad-vṛti-maṇi-kanakānām tad-adhikatara-bhāratā dvijair mene ||19||
tebhyaś ca dakṣiṇīyebhyaḥ prattā yā dakṣiṇāmunā |
tayāpy akṣiṇayānyeṣām akṣiṇy āścaryam āyayuh ||20||
bādavyānām asaṅkhyānām nāsīt paricitis tadā |
brahma-varcasam evāsmīn paricāyakatām yayau ||21||

[21] tatra ye vidita-vedābhiprāyā viprā nija-nija-vidyātiśāyakāḥ sūta-māgadha-vandi-kr̥śāsvi-gāyakāḥ svacchanda-nānā-śabda-vādakā vādakāś ca, te sarve'pi tasmin parvaṇi saṅginaḥ santaḥ sumanḡalam eva śabdāyamānāḥ pr̥thaktāyām apy apr̥thaṇ-nisvanā iva viśvaṃ vismāyayanti sma | yāvad evaṃ vṛttam vṛttam, tāvad vraja-sthalaṃ api hr̥ṣṭam iva dr̥ṣṭam, kim uta vrajasthāḥ | yataḥ saṃsr̥ṣṭatayā vikṣepa-sūnyam iva saṃsiktatayā snigdham iva, cala-citra-dhvajādītayā nr̥tyad iva cāsīt | tatra ca yadā go-vṛṣa-vatsānām api svabhāvata eva bhavataḥ sānurāga-snehasya taila-vidrāvita-haridrā-samakti-vyājād bahir api vyaktir āsīt | harṣa-vaicitryasya ca vicitra-dhātu-barha-srak-kāñcana-mālā-vyājāt | tadā kim uta gopānām te hy adyāpi yaśasā vidyamānā go-pr̥thivyāḥ pātāra itīva tathocyante | ye khalu vyañjita-rasa-bhāvatayā vidhr̥tālankāratayā ca sva-varṇana-kāvya-granthair abhedam āyayuh | ullāsa-vidhr̥ta-nānā-maṇi-maya-bali-pāṇitayā premaṇi sveṣām vīratām ca vyañjayāmāsuḥ | yadā caivaṃ gopās tadā punar atīva jīvanāyamāna-gokula-kuleśvarī guṇa-gaṇa-digdha-snigdha-hṛdayā gopa-vara-varṇinyāḥ kiyad vā varṇanīyāḥ ?

[22] yāḥ khalu pūrvam tad-apatya-samapatty-abhāvān nirveda-vedanayā tyakta-prāya-pariṣkārah, samprati tu kiñcic-caraṇa-pravaṇa-tad-apatya-śravaṇa-mātreṇa vidhr̥ta-vividha-sukha-vikārās tat-parva-rañjanārtham vilambanīyām api pariṣkr̥tim urīkr̥tya nr̥tyantya iva tat-purīm prati calitāḥ | yās ca vyañjijīṣita-maṅgala-saṅgatayā sneha-maya-kāmanā-pariṇāmatayā ca svayam eva mahā-maṇi-mayopāyana-pāṇayo babhūvuh | yāsām ānandād anyad eva śobhā-vaibhavam āvirbhavati sma |

tathā hi—

jita-kuṅkumam uru ruruce mukha-śaśinām rocir etāsām |
samuditam uditam parvaṇi suta-januṣaḥ śrī-yaśodāyāḥ ||22||

[23] tatra ca gāyanti—

ajani yaśodā niśi suta-sāram |
iti mahilālir itā tad-agāram || dhru ||
sambhrama-viracita-bahu-vidha-veśam |
pathi mālya-cyava-pūrita-deśam ||
cala-maṇi-kuṇḍala-valita-kapolam |
aparikalita-galad-amśa-nicolam ||
ucchalita-cchavi-capalāhāram |
citra-vasana-vasa-rasanā-vāram ||
aparaspara-gati-vijitānyonyam |
sagaṇā vyahasīd iha cānyonyam ||23|| iti |

kim ca—

vrajaḥ prakāṣatām yātas tatra kr̥ṣṇaś ca saṅgataḥ |
ity avādyanta vādyāni vādyādhiṣṭhātr̥-daivataiḥ ||24||
tasmād ānanda-sandohād upananda-puraḥsarāḥ |
gambhīrās te'pi cābhīrā vijahrur nanṛtur jaguh ||25||
tadā tatrāgatā yoṣās taṃ sadāśīrbhir arbhakam |

nirvarṇya varṇayitvā ca parasparam idam jaguḥ ||26||

pāhi ciram vraja-rāja-kumāra |
asmān atra śīso sukumāra || dhru ||
drutatara-vṛddhi-samṛddhi-gatena |
śam bhavatād bhavatābhimatena ||
spṛhayāmas te hasita-mukhāya |
aṅgana-saṅgata-riṅga-sukhāya ||
go-bālāvali-lūmālambi |
calanam tava valatām avilambi ||
saha go-śāvaka-gama-ramaṇena |
sukhayasi hanta kadā kamanena ||
go-gaṇa-cāraṇa-viharaṇam asya |
sa tu paśyed vara-bhāgyam yasya ||
duṣṭa-kadala-dada-suṣṭhu-balāya |
bhava-śiṣṭāli-viśiṣṭa-phalāya ||27||

iti saṅgīta-saṅginyo raṅginyo maha-sampadi |
pītā-tailena siṅcantlyaḥ siṅcantlyaḥ prayayur bahiḥ ||28||

tataś ca—

dadhi-dugdhādi-sekena mitho'mī śubhratām gatāḥ |
taraṅgā iva dugdhābdher anṛtyan vara-goduhāḥ ||29||

[24] atha tās tad avadhāya tad eva gāyanti sma, yathā—

paśya sakhī-kula gokula-rājam |
putrotsavam anu khelā-bhājam || dhru ||
udadhi-prabha-dadhi-samplava-deśam |
parito ghūrṇita-mandara-veśam ||
madhya-dhaṭi-phaṇi-rāje kṛṣṭam |
hṛdya-suhṛdbhir atīva ca hṛṣṭam ||
madhye madhye durlabha-dānam |
dadatām dadhatām vismaya-bhānam ||
ekam punar alam abhavad apūrvam |
ajani vidhur bata yad itaḥ pūrvam ||30|| iti |

[25] etad api śloka-yāmāsuḥ—

neyam dugdha-vikīrṇi-pālir api tu drāg-vāri-dhārā-gatir
neyam syān navaṇīta-piṇḍa-visṛtir muktās tu muktāmbudāḥ |
neyam dīrṇa-haridra-nīra-vikṛtiḥ kintu prabhā vidyutām
parvaivedam atīva harṣa-mahasā varṣā-vapur nirmame ||31|| iti |

bālasya mātāmaham etya mātulās

tadā gṛhītāḥ kara-corakā iva |
dadhy-ādi-paṅkeṣu muhur vikarṣaṇāt
pitṛvya-vargeṇa vihasya daṇḍitāḥ ||32||

[26] śrīmān nandaś ca—
mahodāra-cittaś citāneka-vittam
samāhūya sarvaṁ guṇājīvi-kharvam |
vinā tad-vicāram vapuḥ-śakti-sāram
samutkṣipya ratnam dade sātīyatnam ||33||

kiṁ ca—
grahītā yācitāny atra pradātāṅgikriyā-yutaḥ
śrīman-nandena dāne tu tatra jāto viparyayaḥ ||34||

ataeva—
vinā yācñām dadāne tu sarvaṁ vraja-patau tadā |
kalpadru-cintāmaṇy-ādyās te'py āsan kṛpaṇā iva ||35||

tatra ca—
anena prīyatām viṣṇus tena stān me sute śivam |
evaṁ prasabham udbhūtā dāne nandasya bhāvanā ||36||

[27] atha sarvā janatā janita-snāna-kāmā samam amunā yamunām ayāmāsa |

[28] tatra cānandena śrī-nandena saha galad-vrīḍām jala-kṛīḍām santatya nirmala-
parimala-parimilana-pūrvakam snānam ātatya divya-vastra-samvastraṇam vitatya
candra-candana-samāmbham pratatya tatroṭaja-madhyam adhyāsīnām siddha-
pratana-prayatanatayā pūrṇa-mānasām paurṇamāsīm anu namanam avatatya vandi-
jana-janita-viśrāva-pūrita-śravasā śravasā valitā sā punas tad eva sadanam āsāda |

[29] tataḥ śrīmān vrajasya rājā ruci-dānāni racayan bandhu-vṛnda-sindhun
pūrayāmāsa |

[30] atha tasminn ānanda-pīvni pratidīvni śrī-rāma-jananyā śraddhā-yantritayā
nimantritāḥ kṛta-ghṛta-pakva-jemanāḥ sarva eva parva-lakṣmyā pūritās candrā iva sva-
sva-mandiram avindananta | viditvā ca tad-ānandaṁ prati kṛta-pratijāgarām jāgarām
eva nṛtya-gītādi-dhanyāyām rajanyām abhajanta |

śrī-rohiṇyā hari-jani-sukham śakyate kena vaktum
yasmād veṣam vividham adadhād bhartṛtaḥ proṣitāpi |
citram citram sukṛta-varimā drśyatām viśva-vandyaḥ
śrīman-nando'py amanuta nijam bhāgyam āyātim asyāḥ ||37||

[31] atha so'yam ratnākaro'pi vrajas tam harer āvirbhavam ārabhyāharahar viraha-
rahita-tad-viharaṇād vardhiṣṇu-samṛddhiḥ kām api camatkāritām vitene | gopa-

samavāyāt kramād āvirbhūtānām prabhūtānām paramāṇām ramāṇām ramaṇa-
dhāmatayā tu kim uta ?

[32] atha madhukaṅṭhena cintanyāñcakre—ām śrīmad-bhāgavata-saṁvādaś cātra
sambhavati—

tata ārabhya nandasya vrajaḥ sarva-saṁṛddhimān |
harer nivāsātma-guṇai ramā-kṛīdam abhūn nṛpa || [BhP 10.5.18] iti |

[33] snigdhakaṅṭhas tu vibhāvya punar āha sma—aho mahotsāha-svabhāvatādibhir
virājamānatā śrīmad-vrajarājasya | yataḥ—

tāvan mānaṁ vitarāṇam aho sampadas tāḥ kiyatyas
tāvāt saṅkhyāṁ mahasi racanaṁ bhṛtya-vargāḥ kiyantaḥ |
tāvāt prāntaṁ jana-sama-vanaṁ katy amuṣyāvadhānāny
evaṁ sarvaṁ vraja-narapateḥ ko nu śakto vivektum ||38|| iti |

[34] samāpayamś covāca—

īdṛśas tanayo jātas tava goṣṭha-kṣitīśa yaḥ |
lakṣmī-lakṣānvidaṁ kurvan goṣṭhaṁ ninye vilakṣatām ||39||

[35] tad etad vṛtte ca vṛtte pūrva-dinavad akhilā eva nija-nijālayam āsāditavantaḥ śrī-
gokula-yuvarājaś ca gavāṁ kulam iti |

iti śrī-gopāla-campūm anu
śrīman-nanda-nandana-parva nāma
caturthaṁ pūraṇam
||4||